

کتابهای مصور و کتابهای

تصویری کودکان

داستانهایی را با هدف ایجاد لذت، نه آموزش، برای کودکان تصویر کرد. در کتابهای مصور، تصاویر دیگر زائده‌ای برای متن به شمار نمی‌آیند، بلکه عمق و ابعاد تازه‌ای به معنای متن می‌بخشیدند. تصاویر کتابهای کودکان با گذار از راهی پرپیچ و خم توانستند روز به روز جای بیشتری در کتابهای کودکان به خود اختصاص دهند. از اواخر نیمه اول قرن بیستم، کتابهایی به بازار عرضه شد که تصاویرشان به تنهایی یا همراه با متنی کوتاه، داستانی را بیان می‌کرد. این گونه کتابها اصطلاحاً کتابهای تصویری^(۱) نام گرفتند.

اکنون در اکثر کتابهای کودکان، تصاویر حضور داشته و نقشهای متفاوتی بر عهده دارند. صفحات را تزئین می‌کنند، متن را ارتقا می‌بخشند و آن را تفسیر می‌کنند، نرک دیداری را افزایش می‌دهند، اطلاعات دیداری را فراهم می‌سازند، به تشخیص و تمیز دیداری کمک می‌کنند، داستانی را بیان می‌کند، ایجاد لذت می‌کنند و حس زیباییشناسی را بر می‌انگیزند. این وظایف، طی سالها بر عهده تصویر نهاده شده است. امروزه در آستانه قرن بیست و یکم با دگرگون شدن کلی مفهوم کودکی و حذف تمامی مرزهای محدود کننده «درست» و «غلط»، «مناسب» و «نامناسب» برای کودکان، کتابهای تصویری و مصور نر جایگاه هنری - ادبی والایی قرار گرفته‌اند.

سابقه کتابهای کودکان به قرن پانزدهم یعنی پس از اختراع چاپ باز می‌گردد. نر پی انقلاب صنعتی، با بهبود وضع زندگی مردم، کاهش مرگ و میر کودکان، رها شدن کودکان از نهروی کار بزرگسالان، بالا رفتن شمار باسوادان و نر نتیجه افزایش تعداد خوانندگان، امکان چاپ کتابهای کودکان با تیراژ بالا به وجود آمد و ادبیات کودکان به تدریج شکل گرفت و رسمیت یافت. رندپای تصویر را نر تاریخ ادبیات کودکان همه کشورها می‌توان از انتشار اولین کتابهای کودکان پی گرفت، اما تصویر همواره جایگاه و نقش ثابتی نر کتابهای کودکان نداشته و با دو عامل مهم نر ارتباط بوده است: پیشرفت تکنولوژی چاپ و نگرش زمانه نسبت به کودک و کتابهای وی.

یکی از اولین کتابهای کودکان، «جهان دیدنی تصاویر»^(۱) اثر کمنیوس، معلم و متخصص تعلیم و تربیت اهل مراوی است که برای آموزش زبان لاتین تهیه شده بود. تصاویر حکایتهای قدیمی بیشتر جنبه تزئینی داشتند و گاه ارتباط چندانی با متن برقرار نمی‌کردند. اما پیشرفت تکنولوژی چاپ، تحول نر نگرش نسبت به کودک و گسترش روان‌شناسی تربیتی، جایگاه مهمتری به تصویر بخشید و نقش تصویر را تغییر داد. برای مثال، نر پایان قرن نوزدهم، راندولف کالدکات که شاید بهتر باشد او را پدر کتابهای مصور و تصویری امروزی بنامیم،

تصاویر در کتابهای قدیمی، در کنار داستانشان و حکایتها به کار گرفته می‌شدند و بیشتر جنبه تزیینی داشتند و ارتباط چندانی با متن برقرار نمی‌کردند.

کتابهای مصور (۳)

حس زیبایی‌شناسی مخاطب خود را نیز تقویت کنند. لغتنامه‌ها و فرهنگنامه‌های مصور کودکان، لغتنامه‌ها و راهنماهای مصور ویژه کودکان و نوجوانان نیز از دیگر انواع کتابهای مصور به شمار می‌آیند. تصویرهای لغتنامه‌ها و فرهنگنامه‌ها نقشی توضیحی و روشن‌کننده دارند. کتابهای غیرداستانی متعلق به حوزه‌های مختلف علوم، علوم اجتماعی، دین، هنر، بازی و سرگرمی، زندگی‌نامه‌ها و... در اکثر موارد دارای تصویر هستند. این تصویرها از صحت و نقت خاصی برخوردار بوده و با متن منطبق هستند. البته امروزه این حوزه‌ها نیز به عرصه لذت آزاد کودک بدل شده است. صحت و نقت در برخی از این کتابها به شکل هنرمندانه‌ای ارائه شده است. گروهی دیگری از کتابهای مصور، کتابهای مصور داستانی هستند که در آنها تصویرها نقشی فراتر از روشنگری برعهده دارند و خود تفسیری خلاقانه از متن به شمار می‌آیند. تصویرها در کنار متن، اثر جدیدی را خلق می‌کنند که تأثیرگذاری آن با تأثیرگذاری همان متن اما بدون تصویر، برابر نیست.

کتابهای تصویری

کتابهای تصویری به کتابهایی اطلاق می‌شود که از طریق یک سری تصویر بدون متن و یا با متن بسیار کم، اطلاعاتی را در اختیار مخاطب قرار می‌دهند یا قصه‌ای را بازگو می‌کنند.

تصویرهای کتابهای تصویری، حداکثر فضا را در کتاب اشغال می‌کنند و مسئولیت ابلاغ حداکثر اطلاعات را بر عهده دارند. به همین دلیل، متنهايي که این تصویرها را همراهی می‌کنند، منحصر به فرد بوده و شباهتی به دیگر متنهايي روایی ندارند. متن در کتابهای آموزش کلمات با الفبا ممکن است يك کلام

کتابهای مصور به کتابهایی اطلاق می‌شود که متن آنها با تصویر همراه باشد. متن کتابهای مصور در مقایسه با کتابهای تصویری، بلند است و خود به تنهایی ساختار کاملی دارد. در هزاران کتاب مصور کودکان که با وجود دارند و با هر ساله منتشر می‌شوند، متن و تصویر در شکلهای متنوعی با یکدیگر پیوند می‌خورند که به دشواری می‌توان آنها را طبقه‌بندی کرد.

در کتابهای مصور کودکان نقش متقابل تصویر و کلام در عمل نامحدود است. اگر چه متن در ابتدا وجود دارد و چارچوبی برای تصویرگر تعیین می‌کند، اما تصویرگر کاملاً آزاد است تا به دلخواه خود در محلهایی که مناسب می‌داند، مداخله کرده و تفسیر خود را از متن به زبان تصویر بیان کند. هر چه تعداد تصویرهای يك کتاب بیشتر باشد، میزان مداخله تصویرگر نیز بیشتر خواهد شد، تا جایی که در کتابهای تصویری، متن به دو - سه کلمه کاهش یافته و بخش عمده فضای کتاب به انواع تصویر اختصاص می‌یابد. بنابراین در طیف وسیع کتابهای کودکان، در يك آنها کتابهایی قرار دارند که تنها در روی جلد آنها تصویر وجود دارد (اکثر کتابهای نوجوانان) یا به تدریج بر تعداد تصویرها افزوده می‌شود و در انتهای دیگر، کتابهای تصویری بدون کلام قرار دارند.

مضمون کتابهای مصور می‌تواند داستان و یا غیرداستان باشد. در انواع کتابهای مصور می‌توان از کتابهای درسی و کمک‌درسی کودکان و نوجوانان نام برد که نقش اصلی تصویر در آنها، روشن کردن و توضیح دادن متن و یا به بیانی دیگر، آموزش مستقیم است. البته برخی از تصویرگران کتابهای درسی تلاش می‌کنند که با خلق تصویرهای زیبا و هنری،

کتاب «جهان دیدنی تصاویر» اثر کمنیوس مروی از نخستین کتابهای تصویری کودکان جهان به شمار می آید که برای آموزش زبان لاتین تهیه شده بود. در کتابهای امروزی کودکان، تصاویر، عهده دار تزیین صفحات، ارتقا و تفسیر متن، افزایش درک دیداری، بیان داستان و برانگیختن حس زیبایی شناسی شده اند.

کتابهای تصویری عبارتند از:

کتابهای الفبا: این کتابهای همان طور که از نامشان پیداست، همواره و به طور سنتی برای آموزش الفبا به کودکان پیش دبستان و یا سالهای اول دبستان تهیه شده اند. تصویر در این کتابها کمک می کند تا کودکان میان حروف و صداها ارتباط برقرار سازند و دایره لغاتشان وسعت یابد. هر حرف، همراه با یک کلمه و تصویر یا تصاویری مرتبط با آن حرف، معرفی می شود. این تصاویر، اشیا و حیواناتی را معرفی می کنند که نامشان به آن حرف آغاز می شود. برای کودکان خردسال ۲ و ۳، در اکثر موارد از تصاویر اشیا و حیوانات آشنا و قابل شناخت برای این گروه سنی استفاده می شود. ضمن آنکه معمولاً توجه می شود که شیء یا حیوان معرفی شده، بیش از یک نام عام نداشته باشد. بنابراین، انتخاب تصویر «خر» که نام دیگر آن «الاغ» است برای معرفی «خ» مناسب نیست. در کتابهای الفبا به ویژه برای خردسالان، تصاویر باید واضح بوده و در هر صفحه یک یا حداکثر دو شیء معرفی شود. کتابهای الفبا علاوه بر آموزش نام و شکل و حروف، می توانند به معرفی حیوانات، گلها و میوهها نیز بپردازند.

در برخی کتابهای الفبا، حروف با شعری کودکانه و یا داستانی ساده همراه می شوند. کتاب «بازی با الفبا» عباس یحیی شریف (۱۳۳۳) از کتابهای نسبتاً قدیمی آموزش الفبا در ایران است که دو فصل دارد. فصل اول مربوط به شناخت حروف از طریق تصویر یک شیء یا حیوان است و در فصل دوم برای معرفی هر حرف، داستانی بیان شده است. کتاب دو جلدی «آ اول الفباست» اثر نورالدین زرین کلک، کتابی

باشد. در کتابهای تصویری که داستانی را بازگو می کنند، متنها به طور خاص موجز و کوتاه بوده و به تصویرهایی وابسته اند که با آنها همراه می شوند.

انواع کتابهای تصویری

مخاطب اکثر کتابهای تصویری، گروه های سنی پیش دبستانی هستند. کتابهای تصویری برای سنین مختلف از نوزاد تا خردسال، یک یا دو ساله و کودکان ۳ تا ۶ ساله و سالهای اول دبستان تهیه می شوند و اهداف خاصی را پی می گیرند. هدف کتابهایی که برای دوران نوزادی یا خردسالی تهیه می شوند، آشنایی کودکان با محیط اطراف آنهاست. به همین دلیل، تصاویرشان بسیار ساده اند و اغلب هر صفحه به یک تصویر تعلق دارد و در آن شیء یا حیوانی معرفی می شود. این کتابها معمولاً فاقد داستان بوده و رعایت توالی صفحه از سوی خواننده در درک آنها نقشی ندارد. از سنین ۳ یا ۴ سال به بعد است که کودک با درک روابط علت و معلولی و دانستن معنای بسیاری از مفاهیم پیچیده تر می تواند از کتابهای تصویری داستانی لذت ببرد.

در کتابهای تصویری بدون کلام، کودکان باید خودشان درباره تصاویر صحبت کنند و یا براساس تصاویر کتاب، داستانی را بسازند. به این صورت تشویق می شوند که دقیق تر مشاهده کنند و لغات توصیفی مختلفی در جملات خود به کار گیرند. کتابهای تصویری، تفکر خلاق و سواد بصری کودکان را ارتقا می بخشند. در کتابهای داستانی تصویری، کودکان یاد می گیرند که چگونه توالی منطقی داستان را رعایت کنند. به طور کلی انواع

در کتابهای مصور:

□ تصویر همراه متن است و با آن پیوند دارد.

□ متن به تنهایی ساختار کاملی دارد.

□ تصویرگر برای مداخله و بیان تصویری متن آزاد است.

□ کتابهای درسی، فرهنگنامه‌های کودکان و کتابهای غیرداستانی از انواع کتابهای مصور به شمار می‌آیند.

زندگی در قرون وسطی آشنا می‌شوند. هانت در این کتاب که از «کیمیاگر» (alchemist) شروع شده و به «چنگ» (zither) خاتمه یافته است، جنبه‌های مختلف زندگی، معماری و افسانه‌های این قرون را در «فرمت» نسخه‌هایی خطی تصویر می‌کند که بر آنها نور تابیده است. در واقع، حروف الفبا تنها قالبی است که هنرمند از آن استفاده می‌کند تا هنر و اطلاعات خود را ارائه دهد.

کتابهای عددآموز: این کتابها اغلب برای هدفهای آموزشی خاصی مورد استفاده قرار می‌گیرند. مهمترین هدف کتابهای عددآموز، آموزش اعداد به کودکان است. در کتابهای عددآموز ویژه خردسالان، اگر تصاویر روشن و واضح ترسیم شده باشند، کودک می‌تواند ارتباط خوبی با آنها برقرار سازد. طراحی تصاویر و صفحه در کتابهای عددآموز، اهمیت بسیاری دارد. کتابهای عددآموز نیز از شکل ساده تا پیچیده‌تر با تنوع بیشتری منتشر می‌شوند.

در عددآموزهای ساده، اجسام یا حیوانات مختلف به تعداد متفاوت، نشان دهندهٔ اعداد گوناگون هستند. البته برای نشان دادن هر عدد، باید همان تعداد از یک جسم یا حیوان تصویر شود. برای بچه‌های ۱ تا ۳ ساله، در هر تصویر فقط یک نوع جسم یا حیوان معرفی می‌شود، اما برای بچه‌های بزرگتر، در هر صفحه گاه چند گروه از اجسام یا حیوانات معرفی می‌شوند. کتاب «از یک تا ده»^(۵) نیکزاد نجومی، نمونه‌ای از این نوع عددآموزهاست. گاه، اعداد با شعر یا داستانی ساده همراه می‌شوند. در کتاب «پس چند

آموزشی است که تصاویر آن بسیار هنرمندانه و زیبا، همراه با شعری ساده ارائه شده‌اند.

امروزه در این حوزه کتابهایی به چاپ می‌رسند که در برخی موارد هدفشان فراتر از آموزش الفبا به کودکان است. کتاب «الفبای آنو» (Alphabet Anno's) که توسط میتسو ماسا آنو، یکی از تصویرگران برجستهٔ ژاپنی طراحی و تصویرگری شده، نمونه‌ای از یک کتاب الفبایی است که در عین حال، چیستانها با معماهایی را نیز در خود جای داده است. در این کتاب، حروف به شکل سه بعدی بوده و به نظر می‌رسد که با دقت از چوب ساخته شده‌اند، اما در پرسپکتیو حروف اشتباهی عمدی وجود دارد که با دید با دقت نگاه کرد و آن را یافت.

کودکان ۵ تا ۱۰ ساله می‌توانند از این کتاب چیستان الفبایی استفاده کنند و لذت ببرند. شارلوت هاگ و همکاران وی در کتاب «ادبیات کودکان در مدارس ابتدایی»^(۴) با طرح این نکته که کتابهای الفبا می‌توانند از ساده‌ترین تا پیچیده‌ترین شکلهای را دربرگیرند، اظهار می‌دارند که در این گونه کتابها از «الفبا» برای گروه سنی بالاتر به عنوان یک «فرمت» استفاده می‌شود تا اطلاعات وسیع‌تر دربارهٔ موضوعی خاص به مخاطب ارائه شود. هدف، با ارائه هنر تصویرگر است و یا عرضهٔ معماهای پیچیده. نویسندگان کتاب یاد شده با نکر این نکته که گاه برای پیوند دادن حروف الفبا مضمونهای موضوعی به کار گرفته می‌شوند، کتاب «روشنایی‌ها»ی پیترو هانت را معرفی می‌کنند. در این کتاب، کودکان ۸ تا ۱۲ ساله با جلوه‌هایی از

رنگ و برخی پیچیده‌تر، مثل مفاهیم مجریدی همچون رشد، زمان و یا فاصله. کتاب مفهومی یکی از اولین کتابهای اطلاعاتی کودکان است. این نوع کتابها باید کودکان را وادار به صحبت کرده و به آنها کمک کنند که دایره لغات خود را وسعت بخشند. این در حالی است که درک و فهم آنها را از جهان و ایده‌های مجرد نیز بالا می‌برند.

در کتاب «رنگ» محمدرضا دادگر^(۱۰) کودکان با رنگها از طریق مشاهده تصاویری ساده از بادکنکهای رنگی، آشنا می‌شوند. در کتاب «هفت کمان، هفت رنگ» احمدرضا احمدی^(۱۱) کودکان از طریق داستانی ادبی، با مفهوم رنگین کمان و رنگهای آن آشنا می‌شوند. در کتاب «درخت»^(۱۲) ایلاماری که کتاب تصویری بدون کلام است، کودکان با مفهوم درخت آشنا می‌شوند. آنها یک درخت را در فصلهای مختلف مشاهده می‌کنند و حیواناتی را که زیستگاهشان روی درخت و یا اطراف آن قرار دارد، می‌شناسند. در کتاب «کوچکم با بزرگم»^(۱۳) کودکان با مفاهیم کوچک و بزرگ آشنا می‌شوند و در «یک جوجه اینجا، یک جوجه آنجا»^(۱۴) مصطفی رحماندوست، با مفاهیم بالا و پایین، چپ و راست و داخل و خارج آشنا می‌شوند.

کتابهای تصویری داستانی^(۱۵)

ویژگی مشترک همه کتابهای تصویری یاد شده، استفاده از تصاویر برای بیان کل کتاب یا بخش عمده آن است. تکیه بر تصویر، ویژگی بسیار مهم کتابهای آموزش الفبا، عدد آموزها و کتابهای مفهومی است. بسیاری از این گروه کتابها، دارای خط ممتد

تا^(۱) مهدی معینی، اعداد همراه با چیستانهای کودکانه به مخاطبان معرفی می‌شوند.

«از يك تاده»، از ده تا يك^(۷) اثر جیم آرنوسکی، عدد آموزیست که در قالب داستانی بسیار ساده، اعداد از يك تاده و از ده تا يك را آموزش می‌دهد.

که و تا پاکوفسکا تصویرگر چک در عدد آموز خود «يك پنج، خیلی»^(۸) تنها آموزش اعداد را دنبال نمی‌کند. او در هر صفحه خواننده را با يك نوآوری رو به رو می‌سازد. خواننده نه تنها شگفت‌زده می‌شود بلکه به هیجان می‌آید و با شرکت در بازی‌های کتاب، غرق در لذت می‌شود.

عدد آموز میتسوماسا آنو^(۹)، نوآوری دیگری در عرصه عدد آموزهاست. آنو، تصاویر زیبایی از يك منظره ترسیم کرده است که با تغییر روز، فصل و سال تغییر می‌کند. ساعت کلیسا، زمان را در شبانه روز نشان می‌دهد. با گذشت زمان، تعداد بچه‌ها، بزرگ‌ترها، حیوانات، ساختمانها و درختها زیاد و زیادتر می‌شود. این کتاب از معدود کتابهایی است که با عدد صفر شروع می‌شود. تصویر عدد صفر، تصویر منظره‌ای زمستانی است که در آن چیزی جز آسمان و رویخانه وجود ندارد، نه دهکده‌ای و نه انسانی.

کتابهای مفهومی: ابعاد کوتاه‌گون يك جسم، گروهی از اجسام و یا ایده‌ای مجرد را از طریق تصویر و کلام کوتاه، توضیح می‌دهند. کودکان برای درک مفاهیم نیاز به تجربه‌های دست اول دارند و به تدریج که بزرگ می‌شوند، ویژگی‌های عام و روابطی چون رنگ، اندازه، وزن و یا موقعیت را درک می‌کنند. در کتابهای مفهومی، برخی مفاهیم ساده‌اند مثل شکل یا

در کتابهای تصویری:

- تصویر بدون متن یا با متن بسیار کوتاه، اطلاعات می‌دهد یا قصه‌ای را بازگو می‌کند.
- متن، کوتاه است، تصاویر را همراهی می‌کند و به تصویر وابسته است.
- گروه سنی پیش دبستانی، مخاطبان انواع کتابهای تصویری هستند.

کتابهای مفهومی:

- توضیح ابعاد اشیا یا ایده‌های مجرد به وسیله تصاویر و کلام اندک.
- کمک به درک مفاهیم ساده و عام نظیر رنگ، اندازه، مفاهیم پیچیده و مجرد مثل رشد و زمان و فاصله.
- کودکان را به صحبت وامی‌دارد، دایره لغات آنها را وسعت می‌بخشد و فهمشان را از زبان بالا می‌برد.

می‌کنند و هر کدام به تنهایی ناقص‌اند. این ترکیب، یک ترکیب ساده مکانیکی نیست. در واقع آنها در سطح عالی‌تر بیانی به وحدت می‌رسند و اثری کامل از جنبه معنایی و نمادین به وجود می‌آورند.

در کتابهای تصویری، دو نوع زبان به کار می‌رود: کلامی و دیداری. این دو زبان، یکدیگر را استحکام می‌بخشند و تقویت می‌کنند. آنها می‌توانند با یکدیگر هماهنگ شوند و یا بر هم سبقت گیرند. تصویر و متن، آینه یکدیگر نیستند بلکه مکمل هم به شمار می‌آیند. هر زبان به طور دائم اطلاعات جدیدی به خواننده می‌دهد که ضمن کامل کردن معنای زبان دیگر، برداشتهای خواننده را در هر قسمت تغییر می‌دهد و تازه می‌کند. در کتاب «آنجا که وحشی‌ها هستند» موریس سنداک^(۱۷) نویسنده و هنرمند آمریکایی، همکاری متن و تصویر را به خوبی به نمایش گذاشته است. متن در صفحات اول به مخاطب اطلاع می‌دهد که ماکس «شلوغ کاری» می‌کند، اما روشن نمی‌سازد که چه نوع شیطنتی. تصویر، اطلاعات کاملی از نوع شیطنتهای ماکس به دست می‌دهد. اگر متن داستان را بدون تصویر در کنار هم بگذاریم و بخوانیم، جملات بدون ارتباط با یکدیگر، غیرمنسجم و ناقص به نظر می‌رسند، چرا که زبان کلامی به تنهایی عهده‌دار بیان داستان نیست. جملات وقتی در کنار تصاویر خوانده می‌شود، معنا و انسجامی صحیح می‌یابند و درکل، داستانی ادبی آفریده می‌شود.

داستانی نیستند. توالی اعداد (در عدد آموزها) و با سیر رشد یک مفهوم (کتابهای مفهومی) است. کتابهای تصویری داستانی اگر چه دارای تصاویر زیادی هستند، اما تصاویر آنها خط داستانی محکمی را دنبال می‌کنند. در کتابهای تصویری داستانی بدون کلام، تصاویر به تنهایی داستانی را بیان می‌کنند و در یک کتاب تصویری داستانی با کلام، تصاویر با کمک متن به روایت داستان می‌پردازند. طرح^(۱۶) کتابهای تصویری داستانی، معمولاً ساده و کوتاه است، سیر داستان مسیر روشنی دارد و تعداد شخصیت‌های آن زیاد نیست. در کتابهای تصویری داستانی خوب، مخاطب به راحتی با شخصیت‌های اصلی ارتباط برقرار کرده و در طرح داستانی درگیر می‌شود. مضمون اکثر کتابهای تصویری مناسب کودکان پیش دبستانی، تخیلی بوده و منطبق با درک و فهم و نیازهای آنان است. اگر چه کلام در این نوع کتابها بسیار کم است، اما نحوه انتخاب همان چند کلمه یا جمله، در واقع سبک نوشتاری این نوع کتابها را تعیین می‌کند. در تصاویر و متن اکثر کتابهای تصویری داستانی، نوعی ریتم خاص وجود دارد که بسیار مورد توجه و استقبال کودکان است.

رابطه متن و تصویر در کتابهای تصویری

در کتابهای تصویری، تصویر و متن مانند حلقه‌های زنجیر در هم فرو می‌روند، قصه‌ای را روایت

عناصر دیداری در کتابهای مصور و تصویری

همان طور که نویسنده با در کنار هم گذاشتن کلمات، داستانی را می نویسد، تصویرگر نیز با در کنار هم گذاشتن عناصر بصری، تصاویری را می آفریند که با خود به تنهایی داستانی را بیان می کنند و یا مکمل متن یک داستان می شوند. عناصر اساسی بصری که تصویرگر در خلق یک اثر به کار می گیرد عبارتند از: خط، رنگ، شکل و بافت. این عناصر که هر کدام به تنهایی می توانند معنا و حس خاصی را منتقل سازند، هنگامی که به اشکال مختلف قرار می گیرند، معانی متفاوتی را به وجود می آورند. اصول سازماندهی عناصر بصری، یا روشهای در کنار هم قرار دادن این عناصر، اصول ترکیب بندی یا کمپوزیسیون نام دارد. باربارا کیفر^(۱۸) در کتاب خود «یتانسجیل کتابهای تصویری» حرکت چشم، توازن، ریتم و الگو را از جمله اصول ترکیب بندی به شمار می آورد.

هنرمند با استفاده از خط، جهت و حرکت، حالت و انرژی را نشان می دهد. خط در واقع یکی از مهمترین عوامل بصری به ویژه در کتابهای تصویری کودکان است. خط، دقیق و مشخص است و چشم بیننده را در جهت های مورد نظر هنرمند هدایت می کند. خطوط محیطی، اجازه می دهند تا کودکان همان طور که برای شناخت اشیاء آنها را لمس می کنند، خطوط اطراف اجسام را حس کنند. کودکان به دلیل تجربه خود با محیط های طبیعی، رابطه پرمعنایی با عناصر بصری برقرار می سازند. خط، دارای قدرت بیانی است. خطوط عمودی مانند یک درخت یا یک فرد ایستاده و بدون

حرکت، معنای استحکام و استواری را می رسانند. خطوط افقی مثل سطح آرام یک دریاچه، آرامش و خواب را نشان می دهند. خطوط مایل، معنای حرکت و خطوط دندانه دار و مضرس معنای هیجان یا تپش را می رسانند. خطوط منحنی، اغلب آرامش و ریتم را بیان می کنند. کیفیت خط نیز با معناست. خطوط نازک، ظرافت و شکنندگی و خطوط کلفت، قدرت و وزن را القا می کنند. وقتی خطوط، فضایی را محاصره می کنند یا به عبارتی وقتی خطوط به هم متصل می شوند، اشکال مختلف را به وجود می آورند. شکل نیز قادر به بیان معناست. دایره به این دلیل که نقطه پایانی ندارد و نقطه آغاز و انتهای آن به هم می رسد، نماد تداوم و ابدیت است. مثلث وقتی بر پایه افقی خود قرار گیرد، حس امنیت را به وجود می آورد، اما اگر همین مثل روی نوک خود قرار گیرد، نبود تعادل را نشان می دهد.

رنگ دارای یکی از رساترین بیانیهای بصری است. زیرا احساسات گوناگونی را در بیننده برمی انگیزد. معنای بسیاری از رنگها نیز برگرفته از پدیده های طبیعی است. قرمز، زرد و نارنجی بیشتر با آتش، خورشید و خون همراه اند و معمولاً گرما یا داغی، دوستی یا انرژی زیاد را می رسانند. رنگهای آبی، سبز و برخی از مشتقات بنفش، با هوا، آب و زندگی گیاهی همراه بوده و سردی، آرامش و سکون را نشان می دهند. شدت رنگ (روشنی یا تاریکی) و همچنین ترکیبهای آنها (جدول رنگ) معنایی خاص را می رسانند.

تصویرگر با به کارگیری خط، رنگ و شکل، بافتهای گوناگونی را در تصویر شکل می دهد تا کودکان بدون لمس آن، براساس تجربه خود از محیط، نرمی

کتابهای تصویری داستانی:

□ تصویر برای بیان کل یا بخشی از داستان.

□ تصاویر، خط داستانی محکمی را دنبال می کنند.

□ تصاویر با کمک متن، داستان را بیان می کند

بار بار اکیفر در کتاب «پتانسیل کتابهای تصویری» حرکت چشم، توازن، ریتم و الگور از اصول ترکیب‌بندی تصاویر کتاب کودک می‌شناسد.

پوست و یازبری بدنه درخت را بتواند حس کند.

تصویرگران، عناصر بصری مثل، خط، رنگ، شکل و بافت را با هم ترکیب کرده و شکل واحدی را به وجود می‌آورند. ترکیب‌بندی در کتابهای تصویری، تنها به ارتباط با این عناصر با یکدیگر در یک تصویر محدود نمی‌شوند، بلکه کمپوزیسیون نو صفحه‌رو به روی هم در یک کتاب تصویری، در واقع ارتباط تصویر و متن و محل قرار گرفتن آنها در صفحه است و این کمپوزیسیون با ترکیب‌بندی صفحات بعدی نیز ارتباط برقرار می‌سازد. تصویرگران با کمک همین عناصر بصری و ترکیب‌بندی‌های مناسب، حس توازن و ریتم را در بیننده به وجود می‌آورند. به بیانی دیگر، کودک تجربه زیبایی‌شناسی خود را از طریق این تصاویر غنا می‌بخشد.

فردی و خاص خود را می‌طلبد.» (۱۸)

پری نوبلن در کتاب خود «سخنانی پیرامون تصویر» می‌گوید: «با همه اینها می‌توان گفت که باز هم عنصری کاملاً شخصی در سبکهای پیشتر هنرمندان تصویرگر وجود دارد که در حکم بیان پیروزمندانه فریدت اوست. به همین دلیل است که تصاویر «سنداک» بدون در نظر گرفتن اینکه با چه وسیله و سبکی کار شده‌اند، سخن و حالت «سنداک» خود را حفظ می‌کنند، اما از آنجا که تصویرگری، هنری روایی به شمار می‌رود، سبک یا کتاب تصویری هم بیش از آنکه معنایی شخصی داشته باشد، دارای معنایی خبری و اطلاعاتی است.»

ارزشیابی کتابهای تصویری

یک منتقد یا بررسی‌باید برای ارزیابی کتابهای تصویری، هم متن و هم تصویر را مورد بررسی قرار دهد. حتی در مورد کتابهای تصویری بدون کلام، بررسی مضمون و ایده کتاب ضروری است و حضور متن، همواره مقدم بر خلق تصاویر است. حتی هنرمندانی که خود نویسنده و تصویرگر کتاب خودشان هستند، ابتدا متن را می‌نویسند و سپس تصاویر را به وجود می‌آورند.

هنگامی که بررسی‌بیا منتقد، با مضمون، درونمایه، شخصیتها، فضاسازی و وقایع کتاب آشنا شد، می‌تواند ارزیابی کند که هنرمند تصویرگر تا چه حد و با چه کیفیتی توانسته است با به کار گیری عناصر، اصول و قراردادهای هنری، معانی را به شکل بصری القا کند و تا چه حد سبک انتخابی او در کل تجربه زیبایی‌شناختی کتاب، سهیم بوده است. هر چند نمی‌توان آثار هنری را در چهارچوب مشخصی ارزیابی کرد، اما بررسی‌ها و منتقدان کتابهای مصور و تصویری کودکان می‌توانند در ارزیابی خود به این

سبک در کتابهای تصویری

سبک عبارت است از روش یا طرز بیان. سبک یک کتاب تصویری، مجموعه‌ای از سبک نویسنده و تصویرگر است؛ اینکه نویسنده چگونه کلمات و جملات را به کار گرفته و تصویرگر به مهارتها و بینش فردی او به عنوان یک هنرمند و نیز به محتوای داستانی مورد برداشت او وابسته است. تصویرگر، قبل از هر چیز تصمیم می‌گیرد کدام سبک را برگزیند تا با محتوا و سبک متن هماهنگ باشد و بر معنای آن بیافزاید. تصویرگر مانند نقاش، عناصر بصری، اصول ترکیب‌بندی و قراردادهای تاریخی و فرهنگی را به کار می‌گیرد تا معنایی خاص را بیان کند. تصویرگر باید در چارچوب ایده‌ای خاص یا روایت و یا داستانی مشخص، معنایی را برساند. موريس سنداک می‌گوید: «از نظر من سبک وسیله‌ای برای رسیدن به هدف است. هر چه این وسایل بیشتر باشند، بهتر است، چرا که بی‌تردید هر کتاب از نظر سبک، برخورد

بری نودلن: «تصویرگری، هنری روایی است و سبک کتاب تصویری به غیر از اینکه باید دارای معنایی شخصی باشد، معنایی خبری و اطلاعاتی دارد.»

کتاب هستند؟

- آیا عناصر بصری موجود در آستر بترقه و صفحه عنوان کتاب، آغاز و ورود خوبی برای داستان به وجود آورده‌اند؟
- نوع حروف و کیفیت کاغذ تا چه حد با مضمون کتاب هماهنگ است؟

معیارها توجه کنند و با توجه به رشد این گروه از کتابها در عرصه ادبی و هنری، معیارهای تازه‌تری به آنها بیافزایند. این معیارها را می‌توان در موارد اشاره شده زیر جستجو کرد:

• آیا مضمون یا محتوا برای گروه سنی مورد نظر مناسب است؟

• کیفیت زبان به کار رفته در متن چگونه است؟

• سیر رشد یا پیشرفت مضمون از طریق متن و

تصویر چگونه است؟

• آیا تصویرگر با استفاده از عناصر بصری مثل خط، رنگ، شکل، بافت و یا استفاده از تکنیکی خاص، به تکمیل و گسترش طرح، شخصیت پردازی،

فضاسازی و موضوع متن کمک کرده است؟

• آیا ترکیب‌بندی تصاویر به طور جداگانه و در ارتباط با یکدیگر، متن را در کل کتاب ارتقا بخشیده و

در مجموع به انسجام آن یاری رسانده است؟

• آیا سبک انتخابی تصویرگر با سبک ادبی نویسنده هماهنگ بوده و یا سبک ادبی نویسنده را بهبود بخشیده است؟

• آیا سبک انتخابی، در کل سبک مناسبی برای کتاب بوده است؟

پس از بررسی این موارد کلی و یا برخی موارد پیشنهادی دیگر، می‌توان به معیارها و نکات زیر نیز توجه داشت، چرا که در ارزیابی کتاب مهم و ارزشمند هستند:

• آیا تصاویر، دقیق و هماهنگ با متن هستند؟

• آیا در ترکیب‌بندی تصاویر، توازن و ریتم وجود

دارد؟

• آیا اندازه کتاب با محتوا و مضمون آن متناسب است؟

• آیا تصویر و طراحی روی جلد به‌انگیز موضوع

1. Orbis Pictus
2. Picture books
3. Illustrated books
4. Charlotte Huck, Children's literature in the elementary school <1993>.

۵. نیکزاد نجومی، «از یک تا ده»، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، آذر ۱۳۵۶.

۶. مهدی معینی، «پس چند تا؟»، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، اردیبهشت ۱۳۶۴.

۷. جیم آرنوسکی «از یک تا ده، از ده تا یک»، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۶۵.

8. Kvetta Pakovska, eins, funf. viele <1990>

9. Anno Mitsumasa. Anno's counting book

۱۰. محمدرضا نامگر، «رنگ»، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۶۸.

۱۱. احمد رضا احمدی، «هفت کمان، هفت رنگ»، تصویرگر: هوشنگ محمدیان، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۶۴.

۱۲. ایلاماری، «درخت»، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، تهران، ۱۳۶۴.

۱۳. هرامان ونونا اشناپدر، «کوچک‌ها بزرگ؟» ترجمه عادل ارشقی.

۱۴. مصطفی رحمان دوست، «یک جوجه اینجا، یک جوجه آنجا»، تصویرگر: بروک یک میلان، محراب قلم، تهران، ۱۳۶۷.

15. Picture story book

16. Plot

۱۷. موریس سنداک، «آنجا که وحشی‌ها هستند»، ترجمه آبی کلی، پارت، مشهد، ۱۳۶۲.

18. Barbara kiefer, the Potential of Picture books <New Jersey: Prentice - Hall, Inc. 1995>

۱۹. ویرجینیا هاریلند «سوالاتی برای هنرمندی که نویسنده نیز هست»، مصاحبه با موریس سنداک، کتابخانه کنگره، واشنگتن، ۱۹۸۰.